

Stiftelsen Hörjelgården

Verksamhetsberättelse för 2018

Bakgrund

Stiftelsen är verksam på Hörjelgården, en kringbyggd korsvirkesgård utflyttad från byn Hörjel 1814, som genom en donation ägs av Naturskyddsföreningen i Skåne sedan 1976. Här har ett ålderdomligt kulturlandskap bevarats och rekonstruerats. Med dess marker som grund bedrivs pedagogisk verksamhet och ekologisk forskning.

Stiftelsen Hörjelgårdens styrelse och anställda

Styrelse:

Bengt Nihlgård	<i>Lunds universitet, Biologiska institutionen</i>	<i>ordförande</i>
Ebba Lisberg Jensen	<i>Malmö högskola</i>	<i>v ordförande</i>
Lars-Göran Lillvik	<i>Naturskyddsföreningen i Lomma-Bjärred</i>	
Lanny Göransson	<i>Naturskyddsföreningen i Lomma-Bjärred</i>	
Ingmar Jönsson	<i>Naturskyddsföreningen i Tomelilla</i>	

Vid Naturskyddsföreningen i Skånes årsstämma i april 2017 valdes ovan nämnda styrelsemedlemmar fram till nästa ordinarie stämma (april 2019). Sedan stiftelsens styrelsemöte den 4 juni 2013 har Bengt Nihlgård varit ordförande och Ebba Lisberg Jensen vice ordförande. Hjalmar Dahm adjungeras till stiftelsens styrelsemöten. Styrelsen sammanträdde vid sju tillfällen under 2018: 13/2, 19/3, 13/5, 16/8, 18/9, 29/10 samt 8/12.

Anders Kjellsson har varit ekonomisk handläggare under året tillsammans med Lars-Bertil Nilsson på Naturskyddsföreningen i Skåne. Emma Christensen har haft befattning som natur- och kulturpedagog på trekvarts- eller halvtid. I övrigt har allt arbete för stiftelsen skett ideellt. Särskilt ska då nämnas flera styrelsemedlemmars samt Ulf Lundwalls, Hjalmar Dahms och Tommy Nordgrens likaså ideella insatser av praktiskt naturvårdsarbete och forskningsinsatser. Deras entusiasm och kunskap har även lockat flera andra volontärer att följa med och arbeta praktiskt på Hörjel-gården, ofta på de av Hörjelvännerna annonserade dagarna, som genom Hjalmar Dahms försorg även utannonserats på Facebook och Naturskyddsföreningens hemsida.

HÖRJELGÅRDEN

Tel. 046-335651 / 0733 260 172
org.nr: 845001-8125

Postadress:

Box 1013
221 04 LUND

Besöksadress:

Hörjelgården
Åsperöd, Sjöbo

www.skane.naturskyddsforeningen.se/horjeldigarden/

Verksamheten och dess mål

Biotopt- och artbevarande samt kulturmiljövård

En viktig del av Hörjelgårdens arbete är praktisk natur- och kulturmiljövård i form av skötsel och bibehållande av värdefulla biotoper från 1700- och 1800-talens skånska kulturlandskap. Markvården syftar dels till att behålla de natur- och kulturmiljövärden som finns, dels till att öka utrymmet för trängda arter som är beroende av traditionell hävd. Markerna ger en bild av det typiska förskifteslandskapets betade utmarker, samt inägornas ängar och odlingar. Hörjelgårdens åkrar brukas i form av *tresåde*, det odlingssystem som förekom i Hörjels by före enskiftet 1814. Detta innebär tre åkervångar (*gården*), varav två ”ligger inne”, d.v.s. skyddas från bete, två år av tre. En vång sås med korn och lin (vårsådd), en annan med råg (höstsådd), medan den tredje vången ligger i träda.

På Hörjelgården finns en gammal stubbskottsäng och en översilningsäng. På dessa är det efterbete efter skörd. En ängsvång ligger i området mellan översilningsängen och västra åkervången. Den naturvårdsbränns på våren, liksom ängsvången öster om gården.

Stubbskottsängen är en äng där träd och buskar huggs nära marken med en kort omloppstid (i vårt fall 12 år). På så vis ger ängen förutom hö även klenvirke till hägnader och bränsle. Efter att ha vuxit igen till närmast slutet skog, återskapades Hörjelgårdens stubbskottsäng successivt under perioden 1982-1996. Därefter har alla stubbskott inom en av de tolv delytorna av ängen avverkat varje vinter.

Översilningsängen är en träd- och busklös äng, vilken under våren varannan vecka från mitten av mars till början av maj sätts under vatten. Vattnet pumpas upp ur Snavabäcken och fördelas över ängen med hjälp av grunda diken, vilka leder vattnet ut över marken. Syftet med denna historiska bevattningsteknik är att höja produktionen med hjälp av den växtnäring som vattnet för med sig. Torra vårar är bevattningseffekten tydlig då den gynnar florans tillväxt. Översilningen pågår i genomsnitt i sex dygn vid varje tillfälle, med i genomsnitt 7 dagars uttorkningsperiod däremellan. Höet har skördats av arrendatorn och följs av efterbete.

Ekologisk forskning

Forskning på Hörjelgården är främst knuten till det äldre kulturlandskapets arter och biotoper. Exempelvis har vegetationsförändringar vid återskapandet av det äldre kulturlandskapet studerats sedan början av 1980-talet. Produktivitet och omsättning i landskapet har studerats. Artinventering av fr a insekter bedrivs kontinuerligt. Forskningen drivs huvudsakligen i Stiftelsens och Hörjelvännernas regi i samarbete med olika forskare och ofta med stöd av länsstyrelsen i Skåne.

Natur- och kulturskola

Hörjelgårdens pedagogiska verksamhet är öppen för alla. Gårdens historiska marker och forskning är grunden för undervisningen. Hörjelgården verkar för att sprida kunskap och intresse för det äldre kulturlandskapets biotoper och synliggöra samspelet mellan människa och landskap. I form av lägerskolor, studiedagar, natur- och miljövårdskurser, guidningar och praktiska naturvårdsdagar lär besökaren känna landskapet. Hörjelgårdens pedagogik är främst grundad på utomhusdidaktik.

Lägerskoleverksamhetens metodik domineras av att uppleva, upptäcka och förstå sambanden i naturen. En natur- och kulturpedagog finns med under planering och genomförande av lägerskoleprogrammen. Vår målsättning är att ett besök på Hörjelgården ska ge en historisk bakgrund till vårt landskap. Här får vi en möjlighet att se hur olika brukningssätt format och formar landskapet. Vi vill visa den stora biologiska mångfald som är knuten till det äldre kulturlandskapet, men även ge en inblick i naturens kretslopp och människans påverkan på miljön. Det äldre kulturlandskapet jämförs med dagens produktionslandskap. Vad värderar vi i framtidens landskap? Hur påverkar vår livsstil ekosystemen? Hur kan vi bidra till en ekologiskt hållbar utveckling?

Verksamheten på Hörjelgården 2018

Nedan sammanfattas verksamheten och nyheter för det gångna året. I Bilaga 1 finns ekonomisk årsredovisning, i Bilaga 2 redovisas årets besöksgrupper och andra aktiviteter, i Bilaga 3 nerlagt ideellt arbete och i Bilaga 4 Arvsfondprojektet och pedagogisk verksamhet.

Markvård och Forskning

Trots att stiftelsen på grund av brist på ekonomiska medel redan hösten 2008 tvingades säga upp den personal som länge arbetat med markvård och forskning har efter detta datum, på ideell basis, både de mest nödvändiga sysslorna blivit utförda och nya projekt dragits igång. Totalt har mer än 2100 arbetstimmar lagts ner, det mesta ideellt (Bilaga 3). Grovt räknat innebär det att skötseln av marker och byggnader kostar upp emot en halv miljon per år.

Markvård

Under året odlades höstråg i den *Norra vången* och i den *Södra vången* odlades lin och korn. Linet används i den pedagogiska verksamheten och skördades för hand. Den torra våren och sommaren gjorde dock att lin och kornskörden blev ren missväxt, medan rågen klarade sig bra. Den *Västra vången* låg för träda och harvades ett par gånger. I åkrarna finns en del sällsynta åkerogräs insådda, exempelvis klätt, råglosta och kalvnos.

I februari skördades stubbskotten i den del av *stubbskottsängen* som stod i tur att avverkas. Ängen risades (fagades), dvs fallna löv och kvistar avlägsnades i månadsskiftet mars-april. Förslåtter med lie gjordes av älggräs i juni månad och slutlig höstslåtter utfördes i hela ängen i augusti. Höet gick i sin helhet omedelbart till foder till grannens kor, då den extremt torra våren och sommaren gjorde att betesmarkerna låg torra och utbrända redan i juli månad och allt gräs måste utnyttjas som foder direkt. Ängen efterbetades under hösten med nötkreatur under en dryg vecka.

I år slogs *översilningsängen* under juli och betades därefter. Sedan ängen togs i bruk år 1987 och fram till 2008 har utvecklingen av flora och produktion noterats. Ängskallra (*Rhinanthus minor*) är halvparasit på gräs. Den har ökat kraftigt de senaste åren och håller synbart tillbaka gräs-produktionen. Underhåll (rensning) av Snavabäcken genomfördes i november 2018 genom dikesföretaget där Hörjelgården är med. Det mesta växtmaterialet transporterades genast bort, men rensningsmassorna lades upp på Hörjelgårdens sida och kommer utjämnas under 2019.

Av *utmarken* (betesmarken) utgörs drygt två hektar av naturbetesmark som aldrig varit uppodlad eller tillförts näring utifrån. Det gör att den har en rik och värdefull växt- och svampflora och fauna. Andra delar har varit uppodlade och mer eller mindre stallgödslade i gången tid. Betesdjuren har haft tillgång till dessa betesmarker, men de släpps inte in i naturbetesmarkerna förrän mycket av örtblomningen passerat. Den östra ängen har bränts och har varit avstängd från bete under året. Den har dock krävt röjningsinsatser mot slån och björnbär. Ängsvången strax norr om översilningsängen har också bränts, men efterbetats tillsammans med översilningsängen. Betsdriften är utarrenderad och sker med nötkreatur. Trots bete har naturbetesmarken på flera ställen vuxit igen med främst slån. Stora områden har därför röjts manuellt under året och måste även i fortsättningen röjas, helst årligen.

Endast smärre delar av *flätgäreshägnaderna* som genom åren byggts på Hörjelgården har förnyats under året. Bitarna med *slånbuskgäre* och *risgäre* har förbättrats något.

I *trädgården* har tidigare odlats ett tjugotal skånska kulturväxter, representerande olika tidsepoker från stenåldern till våra dagar. Denna verksamhet har inte kunnat skötas på senare år pga brist på resurser. Tommy Nordgren har dock påbörjat en förnyelse av trädgården för att ta tillvara fr a gammeldags perenner och nu under andra året avgränsades och odlades en kälträdgård, inkluderande gammeldags morötter, bönor och ärter. Frömaterialet kom från NordGen och Runåbergs.

I trädgården finns också en *fjärilsträdgård* bestående av en avdelning med värdväxter för skånska dagfjärilar, samt en ”nektarrestaurang” med ett urval för fjärilar lämpliga nektarväxter. Åkervädd tillkom under året. Denna del av trädgården borde dock inhägnas med ett lågt flätgäre. Vad gäller taggtråd så finns det fortfarande några mindre sträckor av den yttre fastighetsgränsen kvar att åtgärda.

Forskning

Vetenskapliga försök och dokumentation bedrevs fram till 2009 fortlöpande i markerna; inom vissa projekt med årligen återkommande fältarbeten och inom andra projekt med längre tidsintervall. Fortsatt uppföljning är helt beroende av projektmedel för desamma. Medel erhöles av länsstyrelsen för uppföljning av vegetationen i fasta provvytor från 1982, men då vegetationen torkade in redan i maj har denna undersökning skjutits upp till 2019.

De forskningsprojekt som kräver medel för sin fortsättning är av långsiktig karaktär:

1. Successionsstudier i en ädellövskogsyta lämnad åt fri utveckling (1980–2008)
2. Vegetations- och produktionsstudier i en återskapad stubbskottsäng (1982–2008)
3. Vegetations- och produktionsstudier i en återskapad översilningsäng (1987–2008)
4. Vegetationsdynamik i samband med röjning i en naturbetesmark (1995–2008)
5. Återskapande av biologisk mångfald i betesmarken (2003–2008).

Det saknas sammanfattande publikationer kring dessa undersökningar och uppföljningar efter 2008 är önskvärda. Studier har genomförts avseende markernas och vattnens näringstillstånd, liksom mätningar av växtproduktion och näringsomsättning i stubbskottsäng och stengären. Resultaten från dessa arbeten redovisas i smärre rapporter (se nedan) som ligger tillgängliga på hemsidan.

Dokument 2015-2018

- Larsson, K. och Lundwall, U. 2015. Insekter på Hörjelgårdens marker. 1. Gaddsteklar (Hymenoptera: Aculeata). FaZett 28,1:21-29.
- Lundwall, U. och Emanuelsson, U., 2015. Risgären. Speciella gärdesgårdar på skånska. Riksantikvarieämbetets rapportserie. 28 sid.
- Larsson, K. och Lundwall, U. 2017. Nya gaddsteklar på Hörjelgårdens marker. FaZett 30,2:60-61.
- Lundwall, U. och Emanuelsson, U. 2017. Flätgären – speciella gärdesgårdar på skånska. Riksantikvarieämbetets rapportserie. 30 sid.
- Dahm, H. 2018. Hörjelgården – 40 år med Naturskyddsföreningen som landskapsvårdare. I "Det gröna kulturarvet", SLU, Landskapsarkitektur, sid 90-102.
- Ohlsson, A & Lundwall, U. 2018. Insekter på Hörjelgårdens marker. 2. Fjärilar (Lepidoptera). - FaZett 31:30-45.
- Sörensson, M. 2018. Exkursion med ESIL till sydostskånska Hörjelgården år 2018. - FaZett 31: 49-65.

Pedagogisk verksamhet

Under 2018 har den pedagogiska verksamheten riktad till skolor fungerat som en- eller två-dagsbesök. Från april till skolornas sommarlov samt från augusti till och med oktober har skolklasser från Skåne kommit på lägerskola (se Bilaga 2). Två gånger årligen skickas ett nyhetsbrev ut till länets skolor och Emma har hållit i dessa och i besöken. I normala fall är skolbesöken ett samarbete mellan Hörjelgårdens natur- och kulturpedagog och klassläraren eller medverkande lägerledare. Dock tar några av lärarna, Balint Wagner och Kristin Adegren som besöker gården med sina klasser varje år, ofta själva hand om sina klasser.

Under året har grupper med ensamkommande ungdomar erbjudits aktiviteter inom ramen för projektet finansierat av Allmänna arvsfonden. Även andra organisationer har anordnat läger och kurser på gården (Bilaga 2). Vi har som vanligt öppnat gården och dess marker för grupper från universitet, högskolor och föreningar.

Arvsfondsprojektet

Under året har medel från Allmänna Arvsfonden i Stockholm kunnat utnyttjats, vilket inneburit att Emma Christensen kunnat vara anställd på trekvarts- eller halvtid som natur- och kulturpedagog. Projektet innebar ett åtagande att t o m 2018 erbjuda lägerverksamhet för ensamkommande flyktingbarn på Hörjelgården. De ska få känna samhörighet med den svenska naturen och kulturen, träna språk och förhoppningsvis få ett ökat välmående. Under året har 83 ensamkommande ungdomar besökt Hörjelgården, varav 30 st har övernattat och vistats fyra dagar ute på Hörjelgården. Se vidare Bilaga 4.

Målgrupper

Hörjelgården har under året haft ungefär 600 dagsbesök i den utomhuspedagogiska verksamheten, vilket är ungefär som föregående år. Antal timmar som eleverna tillbringat utomhus kan beräknas till drygt 10 000 timmar, en klar ökning jämfört med tidigare år.

Antalet guidade turer (bl.a. från högskolor och föreningar) har under 2018 varit nästan som tidigare, och både Lunds universitet samt högskolan i Kristianstad har besökt gården. Det totala antalet övriga externa registrerade persondagsbesök (alla målgrupper och åldrar) uppgick till ca 300 persondagar. Därutöver kommer boende i närheten ofta till Hörjelgården, kanske för att dagligen rasta sina hundar eller för att visa barn och barnbarn hur det såg ut på landet ”på farfars tid”.

Externa kontakter och samarbete

Hörjelgårdens Vänner

Vänföreningen, som bildades 2009, har spelat en viktig roll under året, bland annat som ekonomisk buffert. Föreningen har bidragit med både pengar, material och arbetsinsatser till verksamheten och dessutom anordnat kurser för Länsstyrelsen (se nedan). Medlemmarna har också flitigt deltagit i praktiska arbetsdagar både ute i markerna och med skötseln av husen.

Nätverk: Naturskoleföreningen

Hörjelgården är medlem i detta nätverk som är ett forum för landets ca 100 naturskolor, för utbyte av erfarenheter och fortbildning inom främst utomhuspedagogik.

Nätverk: SNOK (Sydsvenska Natur- Och Kulturgårdar)

På initiativ av Hörjelgårdens vänförening har ett samarbete etablerats mellan flera sydsvenska natur- och kulturgårdar i syfte att sprida gemensam information och dela erfarenheter. Under året träffades de på Gårdshult i Halland samt på genbanken i Alnarp.

Entomologiska sällskapet

Hörjelgården har blivit en uppskattad lokal för insektsanalyser och för andra året i rad besökte ett 50-tal entomologer gården för sökningar och analyser.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen har i samarbete med stiftelsen och vänföreningen genomfört fyra välbesökta naturvårdskurser (träd, bränning, signalarter och lie-kurs) på Hörjelgården. Länsstyrelsen har i sin katalog över aktiviteter runt om i Skåne tagit med alla publika evenemang på Hörjel.

Kontakt med massmedia

Den lokala pressen bevakar aktiviteterna på Hörjelgården och främst Ystads Allehanda har publicerat artiklar under året.

Evenemang och verksamhet riktad till allmänheten

Under 2018 genomfördes ett omfattande program med aktiviteter riktade till både allmänhet och föreningsmedlemmar. Genom bidrag från Vänföreningen, Naturskyddsföreningen, Studieförbundet och Sjöbo kommun kunde en programfolder tryckas. Aktiviteterna drog 6-15 personer vardera:

13 januari	Röjning i naturbetesmarken
27 januari	Röjning i naturbetesmarken
11 februari	Röjning i naturbetesmarken
24 februari	Huggning i Stubbskottsängen
3 mars	Röjnings- och bränningsarbeten
10 mars	Röjnings- och bränningsarbeten, städning
24 mars	Röjnings- och bränningsarbeten
8 april	Röjnings- och bränningsarbeten
21 april	Vårbruk, fagning stubbskottsängen
28 april	Jordbruk, gären, ängsmarken
13 maj	Årsmöte vänförening, besiktning markerna
18 maj	Trädgårdsarbeten m m

16 juni	Förslåtter av älggräs
21 juli	Byggnadsvård
19 augusti	Insektsdag
25 augusti	Slåtterdag m m
8 september	Hamling m m
22 september	Gären och naturbetesmarken
6 oktober	Byggnadsvård
13 oktober	Röjning i naturbetesmarken
27 oktober	Röjning i naturbetesmarken
17 november	Röjning i naturbetesmarken
8 december	Strategidiskussion. Julfika.

Övrigt

Utetoalett

Under året har en utetoalett kunnat uppföras med stöd av bidrag från Sjöbo kommun. Den saknar nu bara en tunna och lite kalk innan den kan tas i bruk.

Hörjelgårdens hemsida, information mm

Hörjelgården har en välbesökt hemsida med information om Hörjelgårdens marker, forskningen, den pedagogiska verksamheten, publika arrangemang, artlistor m.m. Direktlänk till hemsidan: <http://skane.naturskyddsforeningen.se/horjelgarden/>. Hemsidan uppdateras kontinuerligt med hjälp av Caroline Gräntz på Naturskyddsföreningen. Vidare finns det en ”grupp” på Facebook, *Hörjelgården*, som har 460 medlemmar. Hjalmar Dahm sköter denna. Via sidan kan vi snabbt nå ut till medlemmarna, kalla till olika arbetsdagar och informera om nyheter. Informationsfoldern producerad av vänföreningen utgör fortfarande ett bra redskap i marknadsföringen.

Skötselplan

Vänföreningens ordförande, Ulf Lundwall, utarbetade en detaljerad skötselplan under 2011 och denna revideras successivt. Den är ett viktigt styrdokument och kan laddas ner från hemsidan.

Filmer om Hörjelgården

På Youtube finns ett antal små filmer av Hjalmar Dahm som beskriver verksamheten på gården.

Brandskyddsarbete

Vi har under året haft fortsatta problem med pipande brandvarnare. Brandgenomgångar med besökande grupper är obligatoriskt och en övernattningsledare utses varje gång som brandansvarig. Släckare och brandvarnare kontrolleras regelbundet.

Vatten och avloppsanläggning

Dricksvattnet kontrollerades genom analys av såväl mineraler som bakterier under 2017 och vattnet är godkänt, varför Hörjelgården uppfyller krav som ställs från kommunen.

Slutord

Under året 2018 har den planerade verksamheten kunnat genomföras i stort sett enligt planerna. Det som inte gick att genomföra var naturvårdsbränning pga först för våta marker och sedan eldningsförbud. En förlängning av Arvsfondprojektet gjorde det möjligt att driva detta projekt till sitt slut i december 2018. Markerna har kunnat skötas helt genom ideella insatser.

Verksamhetsplan för 2019

Under 2019 kommer *ingen deltidsanställd natur- och kulturguide* att kunna anställas för att ta hand om bokade besökare. Den pedagogiska verksamheten kan likväl bedrivas året runt, då såväl Martin Stoltze som Emma Christensen lovat att när det behövs kan de troligen ställa upp. Bokningen sköts på ideell basis av Hjalmar Dahm.

Flera *publika arbetsdagar*, totalt 20 stycken, har planerats i samarbete med vänföreningen för att engagera frivilliga krafter i skötseln av gården och dess marker. Röjningsbehoven är kontinuerliga och flera stengården är i behov av såväl renovering som röjning. Naturvårdsbränning kommer genomföras i den mån vädret tillåter. Flätgården utmed infarten kommer att restaureras under våren.

Högskolekurser i samverkan med Kristianstad Högskola samt *två länsstyrelsekurser* är inplanerade i samarbete med vänföreningen.

Under året kommer vi att arbeta vidare med *byggnaderna*, fr a med underhålla de tjärade och vitmålade ytorna Vi avser att åter söka pengar för renovering av östra längan. Allmänna arvsfonden gav inget stöd för detta, men vi får vända oss till andra fonder. Vi kommer även engagera oss i försök att få Sjöbo kommun med i ett *LONA-projekt*.

Bilagor

- Bilaga 1. Ekonomisk årsredovisning 2018
- Bilaga 2. Extern besöksstatistik 2018
- Bilaga 3. Ideellt arbetade timmar 2018
- Bilaga 4. Arvsfondprojektet 2018

Verksamhetsberättelse för 2018 och Verksamhetsplan för 2019 bekräftas av Stiftelsen Hörjelgårdens styrelse den 12 februari 2019.

Lund den 12 feb, 2019

Bengt Nilsgård
Ordförande

Lanny Göransson

Lars-Göran Lillvik

Ebba Lisberg-Jensen
Vice ordförande

Ingmar Jönsson